

La força de la llengua

El noi que escoltava els vells

Marcel Fité

«A l'Àfrica, cada vell que es mor és una biblioteca que es crema.»

Amadou Hampâté Bâ
(Escriptor de la República de Mali)

Som a Sud-àfrica a l'any 1962. El reu està a punt de ser sentenciat i sap del cert que el condemnaran. No en té cap dubte. És el líder de l'ANC (African National Congress) i els colonitzadors de la seva terra han posat preu al seu cap. A més a més, s'ha permès qüestionar amb gallardia i veu serena la legitimitat del tribunal que el jutja: «Recuso el president del tribunal [...]. L'home blanc fa la llei, ens arrossega als tribunals, ens acusa i s'asseu a sobre nostre per jutjar-nos... Per què en aquest tribunal estic davant d'un jutge blanc, enfrontant-me a un procurador blanc i escortat per un guàrdia blanc?»

També sap on i com haurà de complir la condemna. Amb tota seguretat, l'enviaran, carregat de cadenes i amb els turmells i els canells engrillonats, a l'antiga illa de leprosos, coneguda com a *Robben Island* (illa de les Foques) pels colonitzadors i com a *Esiqithini* (illa del Davant) pels naturals del país. *Esiqithini* no és únicament una antiga illa de leprosos. *Esiqithini*, situada davant de la bellíssima badia de la Ciutat del Cap, és un símbol per als lluitadors negres anticolonialistes de Sud-àfrica. L'únic presoner que havia aconseguit escapar-se'n era un líder africà del segle XVII. En el segle XIX, Makana, heroi de la resistència *xhosa* (nació a la qual pertany el reu), va morir ofegat quan intentava fugar-se i arribar a la costa nedant.

El reu, per tant, sap que el futur que li espera és poc engrescador. Tot i això, no perd el seu aplom. Vestit amb la roba tradicional del seu poble, destina una part del parlament de la seva defensa a recordar

aquells temps en què la gent del seu país «tots eren lliures i iguals» i l'home formava una unitat amb si mateix, amb els altres i amb la terra que treballava: «Ja fa molts anys, quan encara era un jove pobletà del Transkei, escoltava els vells de la meua tribu. Els sentia explicar les històries que contaven d'aquells "temps memorables" d'abans de l'arribada dels blancs. El nostre poble aleshores vivia en pau, sota el reialme democràtic dels reis i dels *amakapati*, i es movia lliurement, sense por, a través del país; sense cap mena de restricció. La terra, aleshores, ens pertanyia. Érem amos dels camps, dels boscos i dels rius. Extrèiem riquesa mineral del sòl i conreàvem abundants productes d'aquest nostre bell país. Decidíem per nosaltres mateixos el nostre govern, controlàvem els nostres ramats i organitzàvem el comerç. La gent gran evocava les guerres defensives dutes a terme pels nostres avantpassats, així com les grans gestes dels nostres generals i soldats...»

L'home blanc fa la llei, ens arrossega als tribunals, ens acusa i s'asseu a sobre nostre per jutjar-nos

aquells temps en què la gent del seu país «tots eren lliures i iguals» i l'home formava una unitat amb si mateix, amb els altres i amb la terra que treballava: «Ja fa molts anys, quan encara era un jove pobletà del Transkei, escoltava els vells de la meua tribu. Els sentia explicar les històries que contaven d'aquells "temps memorables" d'abans de l'arribada dels blancs. El nostre poble aleshores vivia en pau, sota el reialme democràtic dels reis i dels *amakapati*, i es movia lliurement, sense por, a través del país; sense cap mena de restricció. La terra, aleshores, ens pertanyia. Érem amos dels camps, dels boscos i dels rius. Extrèiem riquesa mineral del sòl i conreàvem abundants productes d'aquest nostre bell país. Decidíem per nosaltres mateixos el nostre govern, controlàvem els nostres ramats i organitzàvem el comerç. La gent gran evocava les guerres defensives dutes a terme pels nostres avantpassats, així com les grans gestes dels nostres generals i soldats...»

Aquell reu que «escoltava les històries dels vells de la seva tribu» era Nelson Mandela. Per què va dedicar una part del seu parlament i de la seva defensa a evocar aquells records? Què li volia dir, al tribunal, en un moment tan transcendent, amb aquelles llegendes i records? Què volia deixar escrit a la posterioritat?

Nelson Mandela, nascut a Qunu (el Transkei) el 18 de juliol de 1918, havia escoltat aquestes i altres històries de la boca dels seus avis, dels vells de la tribu, dels seus pares —molt especialment de la seva mare i de la seva tia—, al mateix temps que guardava el ramat com la resta de criatures de la tribu i començava a anar a l'escola del poblat: «Devia tenir uns cinc anys quan vaig començar a sortir amb altres nois a guardar ovelles i vedells, i quan es va iniciar la meua devoció per la sabana africana. Més tard, amb uns quants anys més, em van deixar també guardar el bestiar.» Aquelles,

sens dubte, eren històries idealitzades que parlaven d'una societat pacífica i harmoniosa, feliç. Una societat ben segur que mitificada i molt probablement força allunyada de la realitat. Però la seva vàlua no es basava en l'exactitud i la certesa històrica del que s'hi afirmava. El valor d'aquelles narracions orals, la finalitat dels vells de la tribu que les contaven, era transmetre alguns missatges i experiències als joves. Eren missatges de reivindicació i d'esperança: hi ha altres formes de vida diferents de les que us ensenyen els blancs a l'escola.

No som salvatges com ells us diuen. Abans que vinguessin els colonitzadors, nosaltres érem i ens sentíem lliures...

En aquell mateix judici, el reu Nelson Mandela declarà davant el tribunal: «En sentir aquelles històries [...] em jurava a mi mateix que, entre tots els tresors que podia esperar de la vida, escolliria servir el meu poble [...] i la seva llibertat.»

La força misteriosa dels relats

Nelson Mandela va néixer a Qunu en una cabana rodona d'uns cinc metres de diàmetre. Un pilar central sostenia el típic sostre de forma cònica. La cabana l'havien construïda entre el pare i la mare del nen, tal com era preceptiu en aquells paratges. Els materials no podien ser més simples i naturals. L'argila, les canyes, la palla, la calç i el fem de vaca tendre, pastat i refinat amb delicadesa per a fer un terra dur i polit que es pogués escombrar fàcilment. Avui dia aquesta mena de terra ens pot sorprendre, però aleshores era l'habitual. Fins i tot els colonitzadors bòers en un moment determinat de la seva ocupació el van adoptar. En conjunt, aquella era la cabana tradicional

de la tribu, del poble xhosa en general i de molts altres pobles africans de l'època.

De ben petit, Mandela començarà a guardar els ramats de vaques, de cabres i de xais. La sabana, les muntanyes i la natura seran, com per a la resta de nens indígenes, els murals i les parets d'una de les seves aules. L'altra aula és la de l'escola. Una escola senzilla i colonial, en què li parlen d'un Déu blanc que ha vingut a salvar-lo. D'uns homes «civilitzats» que l'han d'alliberar de la pobresa i

de les servituds i misèries de la vida «salvatge» que duen els de la seva tribu. I tot això ho fan en llengua anglesa, «que és la llengua de la cultura i de la civilització». Curiosament, molts anys més tard —però potser, desgraciadament, ja massa anys més tard—, Ryszard Kapuściński, en el seu extraordinari i brillant treball sobre el continent africà, *Heban*, n'oferirà una visió completament diferent de la que predicaven els colonitzadors: «Les llengües europees —afirma Kapuściński— no han desenvolupat un vocabulari que permeti descriure adequadament mons diferents, no europeus. Grans qüestions de la vida africana queden inescrutades, o ni tan sols plantejades, a causa d'una certa pobresa de les llengües europees [...]. Cada una de les llengües europees és rica, només que la seva riquesa no es manifesta sinó en la descripció de la seva pròpia cultura, en la representació del seu propi món. No obstant això, quan s'intenta entrar en territori d'una altra cultura, i descriure-la, la llengua revela els seus límits, el seu subdesenvolupament, la seva impotència semàntica.»

La tercera aula de Nelson Mandela és el seu entorn familiar: les estones que passa escoltant històries, contes i llegendes, de la boca dels seus progenitors al voltant d'una foguera. Aquestes narracions serveixen de contrapunt a tot allò que el nen Mandela sent —i malda per aprendre— a l'escola dels colonitzadors. Aquell Déu blanc de què li parlen deixa pas al culte pels avantpassats que tant veneren els membres de la seva tribu. Els homes «civilitzats» i competitius que li ofereixen com a model són substituïts pels membres actius de la nació xhosa que, lluny de ser vistos com uns «salvatges», li són presentats com a membres d'una societat solidària, igualitària i equilibrada, però sempre amenaçada per l'ambició malaltissa de l'home blanc. I la llengua bantu en què es vehiculen totes aquelles històries és la llengua xhosa, una llengua que els colonitzadors menystenen i ignoren del tot i que per a ell té ressonàncies plenes d'afecte i una eficàcia i una riquesa indubtables.

Entre tots els tresors que podia esperar de la vida, escolliria servir el meu poble

Però aquelles històries de la vora del foc tenen també una funció catàrtica, a part de pedagògica. Parlar amb els adults de la tribu allibera les criatures de les pors i de les incerteses que la descoberta del món i els seus perills va introduint en els seus cors. Els adults els expliquen històries i escolten les seves observacions, responen les seves preguntes i els aconsellen per a la vida que els espera mitjançant històries i faules, tal com la humanitat havia anat fent des de temps immemo-

rials. Poques coses conforten tant aquelles criatures com una conversa amb els adults en el caliu familiar de la tribu. Saben que, malgrat els perills que van descobrint i els que sospiten que estan a l'aguait, ells sempre podran sentir-se segurs al costat de la gent amb qui conviuen i en podran aprendre la manera de defensar-se'n.

Aquells adults, a més, dominen l'art del relat, un art i un relat que provenen d'una tradició ancestral i riquíssima, acumulada i incrementada generació rere generació.

Llegendes i contes al Transkei

Qunu i el Transkei en general són una terra rica en contes i llegendes. A més a més, els adults de la tribu coneixien molt bé l'art de parlar i escoltar i la força pedagògica, persuasiva i catàrtica de les narracions transmeses de generació en generació. Després, a la presó i també durant els judicis a què es va haver d'enfrontar, Nelson Mandela enyorarà i recordarà amb força aquells temps d'infantesa en què els vells de la tribu li contaven històries a la vora del foc i li evocaven les èpoques felices de quan encara no havien arribat els homes blancs a les seves terres. El Nelson Mandela adult considerarà que aquelles històries havien tingut un paper fonamental en la formació de la seva consciència política. «La civilització occidental no ha erosionat del tot els meus orígens africans, ni tampoc he oblidat els dies de ma infantesa en què solíem agrupar-nos al voltant dels vells de la comunitat per escoltar el seu ric bagatge de saviesa i experiència... [...] L'antiga generació que va heretar les tradicions orals dels nostres avantpassats ha desaparegut o està en vies de fer-ho, i la ciència ha desenvolupat modernes tècniques perquè es puguin adquirir coneixements en tots els àmbits...»

La canalla del Transkei aniran adquirint la saviesa del seu poble transmesa de generació en generació a través del llenguatge

En la vida i la memòria de Mandela hi ha una multitud d'històries i de llegendes de tota mena, sentides durant la seva infantesa. Les llegendes del Transkei van molt sovint acompanyades d'una moralitat que ens recorda les nostres faules.

En seria un exemple ben divertit la de *El conill que es quedà sense cua*:

«Tems era tems es deia que arribaria un dia que cada animal hauria d'anar a cercar la seva cua, puix que cap no en tenia. Però el conill, sempre molt ocupat i

potser una mica mandrós, va demanar al xacal que passés ànsia de portar-li la seva. En el tragí d'anar a buscar la seva cua, el xacal es va oblidar de l'encàrrec que li havia fet el conill...

«Aquesta és la raó per la qual, des d'aleshores, els conills no tenen cua.»

És fàcil d'imaginar que aquesta faula divertís molt les criatures. Però també és fàcil de captar el missatge implícit que duia encriptat. Molt més eficaç, ja no cal dir-ho, que no pas qualsevol sentència o frase feta del tipus «espavila't» o «fes la feina que et pertoca» o «no demanis als altres la feina que pots fer tu», etc.

Al costat dels pares, dels adults i dels vells, la canalla del Transkei, doncs, aniran adquirint la saviesa del seu poble transmesa de generació en generació a través del llenguatge. Una saviesa que es basa en la tradició, la qual els xhosa consideren que és l'autèntica «saviesa de les nacions» i que tendeix a eliminar tot allò que per excés d'audàcia o de vanitat pugui posar en perill el fràgil equilibri de la societat de la qual ja formen part. Per aquest motiu, les sentències, les dites i les frases fetes de caire conservacionista i amb to d'advertiment guspiregen amb lluentons vius i acolorits els discursos dels vells i dels adults: «No desitgis els ossos si no tens dents; no abandonis el que coneixes pel que ignores; no es fa de dia dues vegades per a despertar el qui dorm.» I hi afegeixen amb sornegueria: «Cap elefant no nota la càrrega de la seva trompa» (germana, aquesta darrera, de la catalana «cap geperut no es veu el gep»).